

Sygn. akt IV CSK 73/19

POSTANOWIENIE

Dnia 14 marca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Anna Owczarek

w sprawie z wniosku I. L.

przy uczestnictwie M. L., E. K. i B. M.

o stwierdzenie nabycia spadku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 14 marca 2019 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawczyni

od postanowienia Sądu Okręgowego w Z.

z dnia 5 kwietnia 2017 r., sygn. akt I Ca [...],

uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Z. do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

I. L., żona spadkodawcy W. L., zmarłego w dniu 11 maja 2016 r., wniosła w dniu 26 sierpnia 2016 r. do Sądu Rejonowego w Z. wniosek o stwierdzenie nabycia spadku w całości na jej rzecz, na podstawie testamentu szczególnego. Podała, że w dniu 3 maja 2016 r. spadkodawca oświadczył ostatnią wolę ustnie jednocześnie w obecności czterech świadków, a treść tego oświadczenia, zgodnie z którym powołał do spadku żonę jako jedyną spadkobierczynię, została spisana przez osobę trzecią, niebędącą świadkiem - syna spadkodawcy i wnioskodawczyni M. L.. Wnioskodawczyni wskazała też, że testament został wcześniej złożony w tym Sądzie i podała dane sprawy. Z dołączonych akt sygn. I Ns [...] wynika, że w dniu 3 sierpnia 2016 r. wnioskodawczyni złożyła zawiadomienie o testamencie ustnym, dołączyła pismo zawierające spisane oświadczenie woli spadkodawcy oraz wskazała świadków testamentu i osobę, która spisała oświadczenie. W sprawie tej Sąd Rejonowy w Z. na posiedzeniu w dniu 16 sierpnia 2016 r. otworzył i ogłosił testament.

Postanowieniem z dnia 22 grudnia 2016 r. Sąd Rejonowy w Z. stwierdził, że spadek po W. L. na podstawie ustawy nabyli po ¼ części żona I. L. oraz dzieci M. L., E. K. i B. M.. Apelację wnioskodawczyni Sąd Okręgowy w Z. oddalił postanowieniem z dnia 5 kwietnia 2017 r.

Sąd stwierdził, że M. L. jako syn I. L., jedynej spadkobierczyni testamentowej, nie jest osobą trzecią w rozumieniu art. 952 § 2 k.c., a zatem treść testamentu ustnego nie mogła być stwierdzona przez spisanie przezeń oświadczenia spadkodawcy. W ocenie Sądu Okręgowego, spisanie oświadczenia z naruszeniem wymagań określonych w tym przepisie nie powoduje, wbrew odmiennemu pogładowi Sądu pierwszej instancji, nieważności testamentu, lecz jego bezskuteczność.

Wadliwość stwierdzenia treści oświadczenia woli spadkodawcy nie wyklucza skuteczności testamentu, jeżeli treść ta zostanie stwierdzona przez zgodne zeznania trzech świadków, złożone przed sądem, a więc w sposób określony w art. 952 § 3 k.c. Termin przewidziany w tym przepisie jest zachowany, jeżeli

wniosek o przesłuchanie świadków został przed jego upływem złożony w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku. Jednak, w ocenie Sądu Okręgowego, skoro ani we wniosku o stwierdzenie nabycia spadku, ani w toku postępowania nie wnoszono o przesłuchanie świadków, którzy mogliby potwierdzić treść testamentu ustnego, to nie można skutecznie zarzucić Sądowi pierwszej instancji naruszenia art. 952 § 3 k.c., gdyż skarżąca „nie wystąpiła z odpowiednią inicjatywą, która mogłaby Sądowi spadku dać asumpt do przesłuchania świadków”, a następnie ich analizy pod kątem spełnienia wymagań określonych w tym przepisie.

Skargę kasacyjną od postanowienia Sądu Okręgowego wnioskodawczyni oparła na podstawie naruszenia prawa materialnego art. 952 § 3 k.c. oraz przepisu postępowania – art. 662 k.p.c. przez nieprzeprowadzenie dowodu z przesłuchania świadków testamentu ustnego po stwierdzeniu nieskuteczności testamentu według wymagań art. 952 § 2 k.c. W konkluzji skarżąca wniosła o uchylenie wyroków Sądów obu instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Z..

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

W przepisach art. 952 § 2 i § 3 k.c. wprowadzono tzw. dowody wyłączne, z takim skutkiem, że treść testamentu ustnego może być stwierdzona tylko w sposób w nich określony.

Zasadnie Sąd Okręgowy uznał, że spisanie oświadczenia spadkodawcy, złożonego ustnie w obecności świadków, przez syna spadkodawcy i wnioskodawczyni, powołanej tym oświadczeniem do dziedziczenia jako jedynej spadkobierczyni, nie spełnia warunków stwierdzenia treści testamentu ustnego w sposób przewidziany w art. 952 § 2 k.c. Obecnie nie budzi wątpliwości w orzecznictwie, że z zakresu pojęcia „osoby trzeciej” w rozumieniu tego przepisu należy wyeliminować osoby, które same uzyskują korzyść ze spadku oraz osoby, których najbliżsi taką korzyść otrzymują. Ze względu na sytuację osoby sporządzającej pismo stwierdzające treść testamentu ustnego, porównywalną z sytuacją świadka testamentu, granice „zainteresowania” treścią rozrządzeń spadkodawcy, wyznacza stosowany w drodze analogii art. 957 k.c. (por. m.in. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2001 r., III CZP 54/01, OSNC

2002/ 7-8 /84 oraz postanowienia z dnia 10 maja 2002 r., IV CKN 1044/00, OSNC 2003/7-8/107 i z dnia 12 stycznia 2005 r., ICK 449/04, nie publ.).

Trafnie też Sąd uznał, że jeżeli treść oświadczenia spadkodawcy nie została prawidłowo stwierdzona w sposób określony w art. 952 § 2 k.c., pozostaje możliwość stwierdzenia treści testamentu ustnego na podstawie zgodnych zeznań świadków testamentu złożonych przed sądem, stosownie do art. 952 § 3 k.c. (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 lipca 2003 r., V CKN 434/01, OSNC 2004/10/158). Ten sposób stwierdzenia treści testamentu jest ograniczony terminem sześciu miesięcy od otwarcia spadku. Termin jest zachowany nie tylko w razie złożenia zeznań przez świadków przed jego upływem, i nie tylko wtedy – jak przyjął Sąd Okręgowy – gdy przed jego upływem został w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku złożony wniosek o przesłuchanie świadków, ale także wtedy gdy przed upływem 6 miesięcy od otwarcia spadku został złożony wniosek o stwierdzenie nabycia spadku wymieniający osoby i adresy świadków lub wskazujący akta zawierające takie dane (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 3 października 1969 r., III CZP 75/69, RPEiS 1970, z. 2, s. 362 i postanowienie z dnia 14 grudnia 2000 r., I CKN 668/00, OSNC 2001/10/151).

Skoro więc w stanie faktycznym niniejszej sprawy treść testamentu ustnego spadkodawcy można było stwierdzić w sposób określony w art. 952 § 3 k.c., wymagało wyjaśnienia, co stało się temu na przeszkodzie.

Wbrew zarzutowi skarżącego, nieprzesłuchanie przez Sąd świadków testamentu w celu stwierdzenia na tej podstawie jego treści, nie może być zakwalifikowane jako naruszenie przepisu postępowania – art. 662 k.p.c. Przepisy art. 661 i 662 k.p.c. zostały zamieszczone w wyodrębnionym rozdziale 5 („Przesłuchanie świadków testamentu ustnego”) Działu IV Tytułu II księgi drugiej k.p.c. „Sprawy z zakresu prawa spadkowego”. W postępowaniu tym, wszczynanym przez sąd spadku po otrzymaniu zawiadomienia o śmierci spadkodawcy oraz o sporządzeniu przezeń testamentu ustnego, którego treść nie została spisana, sąd wszczyna postępowanie w sprawie przesłuchania świadków i wzywa ich do złożenia zeznań stwierdzających treść testamentu. Przepisy te, przewidujące szczególną formę „wzywania” świadków do złożenia zeznań, mają zastosowanie

wyłącznie w opisanej w nich sytuacji faktycznej. W postępowaniu przeprowadzonym na ich podstawie nie zapada orzeczenie co do istoty, ani jakiegokolwiek inne, kończące postępowanie, gdyż sprawa jest zakończona z chwilą złożenia zeznań przez świadków.

Przesłuchanie świadków testamentu ustnego może nastąpić także w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, jeżeli okaże się w jej toku, że istnieje testament, którego treść nie została stwierdzona na piśmie (albo została spisana wadliwie). W takiej sprawie nie mają jednak zastosowania przepisy art. 661 i 662 k.p.c., w tym także obowiązek „wzywania” świadków przez sąd. Mogą one natomiast stanowić wskazówkę w postępowaniu dowodowym w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku, gdyż świadczą o dużym znaczeniu, jakie ustawodawca przywiązuje do udzielenia ochrony rozrządzeniom testamentowym.

W sprawach o stwierdzenie nabycia spadku, których celem jest ustalenie kto i na jakiej podstawie jest spadkobiercą osoby zmarłej, sąd – stosownie do art. 670 k.p.c. - z urzędu bada, kto jest spadkobiercą, przy czym obowiązek ten dotyczy zarówno spadkobierców powołanych do spadku z ustawy, jak i z testamentu.

Obowiązek sądu badania z urzędu, kto jest spadkobiercą nie zwalnia zainteresowanych z inicjatywy dowodowej (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2002 r., IV CK 178/02, OSNC 2004/2/25 i z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CK, nie publ. oraz, nieco inaczej, postanowienie z dnia 10 lipca 1998 r., I CKU 47/98, OSNC 1999/3/47). Nałożenie przez ustawę procesową na sąd takiego obowiązku oznacza jednak, że sąd, niezależnie od wniosków, powinien podejmować czynności dopuszczalne w stanie sprawy, konieczne do poczynienia takiego ustalenia. Obowiązek ten zależy od realiów danej sprawy i konkretyzuje się w szczególności wtedy, gdy bez określonych i dostępnych dowodów nie można prawidłowo ustalić, kto jest spadkobiercą, a nieprzeprowadzenie tych dowodów pozostawi nieusunięte wątpliwości, pomimo realnej możliwości ich wyjaśnienia. Sytuacja taka zachodzi między innymi wtedy, gdy sądowi wiadomo jest od zainteresowanych, że zostało złożone oświadczenie testatora, którego treść nie została skutecznie spisana oraz znane są sądowi dane osób, które miały być świadkami testamentu. Taki stan rzeczy miał miejsce w niniejszej sprawie.

Z uzasadnienia zaskarżonego postanowienia wynika, iż Sąd przyjął błędne założenie, że „ustalenie treści testamentu ustnego w sposób określony w art. 952 § 3 k.c. wymaga w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku zgłoszenia wniosku o przesłuchanie świadków (...)”, a niezłożenie takiego wniosku uznał – z przyczyn niewyjaśnionych – za przeszkodę do dokonania tej czynności.

Stanowisko to nie ma oparcia w przepisach postępowania ani w art. 952 § 3 k.c., zgodnie z którym treść testamentu „można (...) stwierdzić” przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem, z ograniczeniem jedynie czasowym. W okolicznościach sprawy, w których Sąd znał wszystkie dane umożliwiające przeprowadzenie tego dowodu, zaniechanie możliwości ustalenia treści testamentu na podstawie art. 952 § 3 k.p.c. nastąpiło z naruszeniem tego przepisu.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji, stosownie do art. 398¹⁵ k.p.c.